

РОЗДІЛ 5 ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'44: 811.11 / 811.161

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.43>

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АПЕЛЯТИВІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ МІСЬКОГО ТИПУ В ЗАХІДНОГЕРМАНСКИХ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

SEMANTIC FEATURES OF APPELLATIVES DENOTING URBAN TYPE OF AN INHABITED PLACE IN WEST GERMANIC LANGUAGES: CONTRASTIVE ASPECT

Борисенко Н.Д.,
orcid.org/0000-0002-2713-4864
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Кодубовська О.О.,
orcid.org/0000-0002-1470-3079
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Статтю присвячено семантичним особливостям апеллативів, які номінують міський тип населеного пункту у сучасних англійській та німецькій мовах. Лексика, яка вивчається у дослідженні, розглядається як лексико-семантична група на позначення населеного пункту, що дозволяє розглядати конституенти групи як єдність членів з однаковим граматичним статусом і однорідними смисловими відношеннями. Іменники на позначення населеного пункту, які актуалізують архісему, вилучено з тлумачних словників англійської та німецької мов. Останні слугують матеріалом дослідження. Перший етап розвідки включає семний аналіз, аналіз словникових дефініцій та семантичне зіставлення конститuentів групи у мовах, що зіставляються, з метою виявлення лексичних одиниць, які актуалізують сему 'міський тип населеного пункту' та способів актуалізації цієї семи в англійській та німецькій мовах. Другий етап дослідження базується на порівняльному методі та включає виділення ізоморфних та аломорфних рис актуалізації семи 'міський тип населеного пункту' в мовах, що зіставляються. Розвідка доводить, що ізоморфним в англійській та німецькій мові є використання кореневого морфа (англ. *town*, нім. *Stadt*) в структурі аналізованих апеллативів та лексем *town*, *Stadt* в їхніх словникових дефініціях. Більш того, ще однією ізоморфною рисою є той факт, що назви неміських та міських населених пунктів використовуються одночасно у словникових дефініціях лексем на позначення населеного пункту, що робить можливим актуалізацію однієї з двох сем в конкретній ситуації. В обох мовах, англійській та німецькій, сема 'міський тип населеного пункту' присутня у композитиві, які мають у своїй структурі основи англ. *city*, *town* та нім. *stadt*. Аломорфна риса англійської мови полягає у використанні прикметника *urban* у словникових дефініціях лексем, які актуалізують сему 'міський тип населеного пункту'.

Ключові слова: апеллатив, населений пункт, зіставний аналіз, сема, лексико-семантична група, міський тип населеного пункту

The article deals with semantic characteristics of appellatives which denote an urban type of an inhabited place in Modern English and German. The vocabulary under analysis is treated as a Lexical-Semantic group denoting an inhabited place which allows viewing the constituents of the group as a unity of members with the same grammatical status and homogeneity of semantic relations. The nouns denoting an inhabited place and actualizing the ach-seme are singled out from the explanatory dictionaries of English and German which serve as material of the research. The first stage involves the seme analysis, the analysis of dictionary definitions, and semantic contrast of the constituents of the groups in the languages compared which are aimed at specifying the lexical units with the seme 'urban type of the inhabited place' and analyzing the way the seme is actualized in English and German. The second stage is based on comparative method and includes singling out isomorphic and allomorphic features in the actualization of the seme 'urban type of the inhabited place' in the languages compared. The research proves that isomorphic in English and German is the use of the root morph (Eng. *town*, Germ. *Stadt*) in the structure of the appellatives analyzed and lexemes *town*, *Stadt* in their dictionary definitions. Moreover, the names of urban and rural inhabited places are simultaneously used in the dictionary definitions of the lexemes denoting an inhabited place making it possible to actualize one of the semes mentioned in a particular situation, which is an isomorphic feature as well. In both English and German, the seme 'urban type of the inhabited place' in

found with the composites that include the stems Engl. *city*, *town* and German *stadt*. An allomorphic feature of the English language comprises the use of the adjective *urban* in the dictionary definitions of the lexemes which actualize the same urban type of the inhabited place.

Key words: appellative, inhabited place, contrastive analysis, seme, lexical-semantic group, 'urban type of the inhabited place'

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві зростає розуміння того, що лексична семантика є найбільш продуктивною галуззю для зіставлення декількох мов, яке сприяє більш глибокому усвідомленню структури мови загалом [10, с. 300]. Можливість зіставного аналізу лексики забезпечується наявністю певних спільних рис між всіма мовами, що пояснюється єдністю оточуючого світу й мозку носіїв всіх людських мов. Водночас історичний розвиток кожної окремої спільноти сприяє наявності в її мові та лексиці відмінностей як у плані вираження, так і в плані змісту [11, с. 26–31].

Сучасні дослідження лексики в зіставному аспекті спрямовані переважно на встановлення ізоморфних та аломорфних рис семантичних систем мов, які вивчаються, виявлення універсального та етноспецифічного в концептуалізації світу носіями мов та мають на меті дослідити, як лексика відображає культурно-специфічну інформацію й акумулює знання про життя певної лінгвокультурної спільноти [9, с. 377–381; 19, с. 4–5]. Актуальним видається й вивчення семної організації окремих угруповань лексики у зіставному плані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській та закордонній лінгвістиці існує традиція вивчення системної організації лексики [3; 13], зокрема розробка теорій поля [1; 4], лексико-семантичної групи [6], гіперо-гіпонімічних відносин [2; 5] як на матеріалі однієї мови, так і декількох. У той же час, якщо ойконіми отримали широке висвітлення у розвідках українських [8] та закордонних лінгвістів [21; 23], апелятиви на позначення населеного пункту є недостатньо дослідженими попри поодинокі спроби [7]. Проте невирішеними залишаються питання зіставного вивчення семного складу конститuentів окремих лексико-граматичних груп у близькоспоріднених мовах.

Постановка завдання. Наша розвідка присвячена виявленню спільних та відмінних рис у семній структурі апелятивів, що позначають міський тип населеного пункту в англійській та німецькій мовах. Зазначені лексичні одиниці розглядаються у межах лексико-семантичної групи *Населений пункт*, члени якої описують об'єктивно існуючі фрагменти дійсності, а саме місця постійного проживання людей. Залучення поняття ЛСГ

дозволяє врахувати зв'язки між окремими одиницями групи та виокремити сему 'міський тип населеного пункту' у структурі її конститuentів.

Виклад основного матеріалу. Семний аналіз конститuentів ЛСГ зіставлених мов, дозволив виділити сему 'міський тип населеного пункту' в структурі лексем ЛСГ, що є ізоморфною рисою для аналізованих мов. В англійській мові 104 лексичні одиниці та 28 лексем в німецькій актуалізують зазначену сему (Рис.1). Про її присутність в семній структурі одиниці свідчить кореневий морф у слові, використання в словниковій дефініції апелятива словосполучення відносних прикметників англ. *urban*, іменників англ. *town*, нім. *Stadt* або лексичних одиниць на позначення населеного пункту.

В англійській мові сема 'міський тип населеного пункту' присутня у семному складі лексеми *town*, що тлумачиться в другому значенні як *a compactly settled area* [20], словникова дефініція акцентує на відмінності аналізованого об'єкта від довколишньої сільської території: *as distinguished from surrounding rural territory*, як у 2 b значенні, оскільки прикметник *rural* визначається як *happening in or relating to the countryside, not the city* [17]. У 2 a значенні наголошується на проміжному положенні населеного пункту *town* між двома іншими типами населеного пункту: *usually larger than a village but smaller than a city* [20].

Відповідно апелятиви на позначення населеного пункту, які визначаються в словникових статтях за допомогою лексеми *town*, розглядаємо як такі, що актуалізують сему 'міський тип населеного пункту'. Наприклад, *boom town – a town that experiences sudden economic growth* [12]; *pueblo – a small town, especially in parts of the US that are near Mexico* [18]; *townlet – a very small town* [20]; *township – a town in Canada or the US that has some local government* [17].

У словникових дефініціях слів *megalopolis* (*a very large city, or an urban area that consists of several towns and cities* [14]); *supercity – a vast urban area, often incorporating several smaller cities* [14] міститься прикметник *urban* (*of, relating to, or constituting a city or town* [14]), який указує на наявність у семній структурі лексичних одиниць аналізованої семи. Скорочення від прикметника *urban – urb* використовується як іменник на позначення населеного пункту та визначається в словнику як *an urban area, a city* [16].

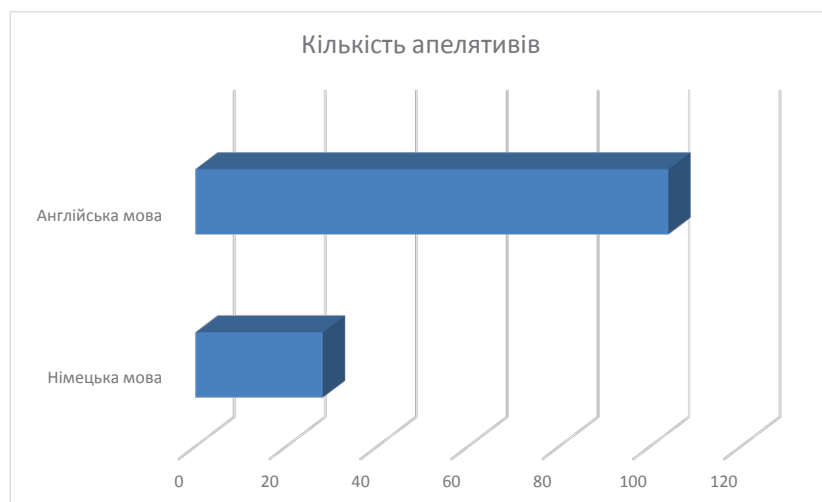

Рис. 1. Сема 'міський тип населеного пункту' в західногерманських мовах

У словниковому тлумаченні лексеми *town* також виявлено прикметник *urban*: *a large densely populated urban area* [20] або *a large group of houses, shops, factories, etc., smaller than a city and larger than a village, urban* [14], що є додатковою вказівкою на присутність семи 'міський тип населеного пункту' в одній із семем одиниці.

Зі свого боку апелятив *city* також визначається за допомогою лексеми *town*: *city – a large important town* [17], з певними відмінностями для британського (*a town created a city by charter and usually containing a cathedral* [16]) та американського (*a town of any size that has definite borders and powers that were officially given by the state government* [17]) варіантів. Як наслідок, лексичні одиниці на позначення населеного пункту, що в словнику тлумачаться за допомогою слова *city* розглядаємо як такі, у семному складі яких наявна сема 'міський тип населеного пункту'. Наприклад, *asphalt jungle – a big city or a specified part of a big city* [20]; *cathedral city – a city that has a cathedral* [14]; *supercity – a very large city, with a population in the millions* [14] або *wen – a large overcrowded city* [14].

У словникових дефініціях лексичних одиниць на позначення міського типу населеного пункту представлено тлумачення за допомогою іменників *town* та *village*. Відповідно до тлумачних словників Longman та Macmillan апелятив *village* визначається як *a very small town in the countryside* [17; 18], що дозволяє виділити в його семному складі семи 'міський тип населеного пункту'. У цьому випадку йдеться про надмірність вираження семи в семному складі лексичних одиниць: *dorp – archaic or South Africa a small town or village* [14]; *hill station – a village or town high up in*

the hills, especially in South Asia, where people go in the summer to escape from the heat [12]; *bastide – a village or town in medieval France built especially for defense and usually laid out according to a definite geometric plan* [20]; *shtetl – a small Jewish town or village in eastern Europe* [16].

З іншого боку, оскільки апелятив *village* визначається як – *a small group of houses in a country area* [14], де іменник *country* позначає *the part of the land that is away from cities or industrial areas; rural districts* [14] та актуалізує у своєму семному складі ознаку 'неміський тип населеного пункту' зауважуємо по потенційну можливість зазначених слів у різних контекстах актуалізувати одну із двох сем.

Композити *boomtown*, *cow town*, *ecotown*, *one-horse town*, *big city*, *cathedral city*, *megacity* актуалізують сему 'міський тип населеного пункту' і завдяки основам *town*, *city*.

У німецькій мові сема 'міський тип населеного пункту' актуалізується в семному складі апелятива *Stadt*, який визначається як *größere, geschlossene, vom Dorf durch bestimmte Rechte unterschiedene Wohnsiedlung* [22, s. 1215]. Як бачимо з визначення, основними ознаками міського типу населеного пункту є 'розмір', при цьому підкреслюється його відмінність від такого типу населеного пункту, як *Dorf*, завдяки наявності певних прав (*bestimmte Rechte*).

Про присутність аналізованої семи в семному складі слова свідчить використання іменника *Stadt* у словниковому тлумаченні лексем. Наприклад, *Regierungssitz – Stadt, in der eine Regierung (2) ihren Sitz hat* [15].

Аналізована сема репрезентується кореневим морфом у лексемі *Städtchen* та відображаються

в її словниковій дефініції завдяки використанню слова *Stadt – kleine Stadt* [22, s. 1215].

Крім того, сема ‘міський тип населеного пункту’ репрезентується основою *stadt* у композиціях. У словникових визначеннях таких апелятивів міститься іменник *Stadt*, як у цьому випадку: *Mittelstadt – Stadt mittlerer Größe (mit einer Einwohnerzahl zwischen 20 000 und 100 000)* [15] або композит з основою *stadt: Provinzhauptstadt – Hauptstadt einer Provinz* [15], за допомогою яких відбувається тлумачення членів ЛСГ *населений пункт*.

У наступному прикладі про наявність аналізованої семи в семному складі апелятива свідчить композит із основою *stadt* у словниковій дефініції: *Krähwinkel – der abwertend spießbürgerliche Kleinstadt oder Gesinnung* [24].

Одночасне використання у визначенні лексичної одиниці *Ort (Ortschaft, Stadt)* [15] лексеми *Stadt* та лексем, які позначають німецький тип населеного пункту, наприклад, *Ortschaft*, що визначається як *Gemeinde, Siedlung, Dorf* [22, s. 961], свідчить про можливість актуалізації

в певному контексті семи ‘міський’ або ‘німецький тип населеного пункту’.

Висновки. Отже, семний аналіз конститuentів ЛСГ *населений пункт* дозволяє виділити сему ‘міський тип населеного пункту’ в структурі одиниць ЛСГ зіставлюваних мов. Ізоморфною рисою актуалізації аналізованої семи є використання лексем *town, Stadt* та репрезентація аналізованої семи кореневими морфемами (*town, Stadt*) в зіставлюваних мовах; одночасне використання в тлумаченні апелятива назв міського та німецького населеного пунктів, що свідчить про можливість актуалізації однієї з зазначених сем у конкретному контексті. В англійській та німецькій мові сема представлена в композиціях, до складу яких входять основи *city, town* (в англійській мові) та *stadt* (у німецькій). Аноморфною рисою англійської мови є використання прикметника *urban* у словникових дефініціях членів ЛСГ *населений пункт*. Подальша перспектива розвідки полягає у виявленні особливостей представлення семи ‘німецький тип населеного пункту’ в англійській та німецькій мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Багмут І. В. Виділення лексико-семантичного поля звуконайменувань у сучасній українській мові. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах* : зб. наук. праць факультету лінгвістики Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2004. Вип. 9. С. 56–64.
2. Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Гіперо-гіпонімічні відношення в українській музичній термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2015. № 15. Т. 1. С. 7–9.
3. Деменчук О. В. Стратегії семантичного розвитку ірраціональної лексики. *Мовознавство*. 2017. № 5. С. 21–31.
4. Денисенко В. Н. Семантическое поле как функция. *Филологические науки*. 2002. № 4. С. 44–52.
5. Дзябко Ю. Гіперо-гіпонімічні відношення терміна мовна політика в українській і японській мовах. *Мова і суспільство*. 2012. Вип. 3. С. 45–53.
6. Кодубовська О. О. Одиниці із семою ‘тип поселення за розміром’ у складі ЛСГ “населений пункт” (на матеріалі західногерманських та східнослов’янських мов). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. № 47. Ч. 1. С. 472–480.
7. Колісниченко Т. В. Семантична структура лексичної номінації ‘settlement’ (на матеріалі англійської мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2015. № 16. С. 126–128.
8. Купчинська З. О. Лексико-семантична і словотвірна структура географічних назв на -ин, -ів (Територія України Х-XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Львів, 1993. 18 с.
9. Левицький А. Е. Топонімічний простір США: взаємодія лінгвокультури. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2010. Вип. 32. С. 377–381.
10. Сорока Т. В. Теоретичні засади зіставного дослідження лексичної семантики аксіономенів. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серія «Филология. Социальные коммуникации»*. Том 26 (65). № 1 С. 300–304.
11. Супрун А. Е. Принципы сопоставительного изучения лексики. *Методы сопоставительного изучения языков* : сб. статей / отв. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Наука, 1988. С. 26–31.
12. Cambridge Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/>
13. Canart P. *Studies in Comparative Semantics*. Queensland : University of Queensland Press, 1979. 166 p.
14. Collins Free Online Dictionary. URL : <https://www.collinsdictionary.com>
15. Duden Online Wörterbuch. URL : <https://www.duden.de/woerterbuch>
16. English Oxford Living Dictionaries. URL : <https://en.oxforddictionaries.com>
17. Longman Dictionary of Contemporary English. URL : <https://www.ldoceonline.com>

18. Macmillan Dictionary. URL : <https://www.macmillandictionary.com>
19. Manakin V. Universals in Linguistic Semantics. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)* : у 4 ч. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. Вип. 81 (1). С. 3–7.
20. Merriam-Webster. URL : <https://www.merriam-webster.com>
21. Radding L., Western J. What's in a Name? *Linguistics, Geography, and Toponyms. Geographical Review*. 2010. Vol. 100. P. 394 – 412.
22. Wahrig Deutsches Wörterbuch / von Gerhard Wahrig, Renate Wahrig-Burfeind. Bertelsmann Lexikon Institut im Wissen Media Verlag, 2002. 1452 s.
23. Włoskowitz W. (2017). Functions of Geographical Names and the Use of Endo- and Exonyms. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*. 2017. S. 323 – 343.
24. Wörterbuch der Deutschen Gegenwartssprache. URL: <https://www.dwds.de/wb/wdg/search?q=>

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.44>

КОНТРАСТИВНИЙ АНАЛІЗ НАПОВНЕННЯ КОНЦЕПТУ КОЛІР В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ

CONTRASTIVE ANALYSIS OF INTERPENETRATION THE CONCEPT *COLOR* IN ENGLISH AND UKRAINIAN LINGUOCULTURE

Давиденко А.О.,
orcid.org/0000-0001-8499-6674
викладач кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету

У статті на матеріалі текстів новинного дискурсу було здійснено аналіз наповнення концепту КОЛІР в англійській та українській лінгвокультурі. Було розглянуто особливості концепту КОЛІР, а також його наповнення в англійському та українському новинному дискурсі. Було встановлено, що концепт КОЛІР займає важливе місце в англійській та українській лінгвокультурі, з огляду на те, що він включає в себе мовні засоби опису кольорів оточуючого світу, які є невід'ємною частиною життя кожної особистості, незалежно від культури та національності. В англійській та українській мовах виділяються наступні мікросистеми символічних значень кольорних прикметників: 1) «хороший» – білий, «безбарвний» – сірий, «поганий» – чорний; 2) «безпека» – зелений, «попередження» – жовтий, «заборона, небезпека, агресія, злість» – червоний; 3) «революційний» – червоний, «контрреволюційний» – білий; 4) «ніжний, слабкий, радісний» – рожевий, «безтурботний» – блакитний.

За відношенням назви кольору до поняття, виділяють два типи кольоронімів: 1) назви, що позначають конкретну кольорну ознаку предмета чи явища об'єктивної дійсності. Це численна група, яка охоплює невмотивовані (білий, зелений, синій, тощо) та вмотивовані з погляду носіїв сучасної мови кольоропозначення (волошковий, срібний, солом'яний тощо); лексеми з кольорною семантикою різних граматичних категорій (синій, синь, синьо та ін.); назви, що вказують на ступінь вияву кольорної ознаки (найчорніший, найсвітліший, тощо); 2) назви, що характеризують забарвлення предмета, не вказуючи на конкретний характер кольору.

В англійській мові існує така лексика на позначення кольорів, як: 1) сполучення прикметників зі значенням інтенсивності кольору; 2) сполучення двох або трьох кольорів, що реалізують порівняльно-конкретизуюче значення; 3) сполучення комбінованого характеру, що містять кольорний компонент і компонент, що передає емоційно-естетичну оцінку; 4) сполучення, що включають кольоролексеми і найменування предметів або конкретних реалій, які імпліцитно виражають або не виражають кольорне значення.

Було встановлено, що в англійській лінгвокультурі, в українській лінгвокультурі, концепт КОЛІР включає в себе: 1. лексичні одиниці на позначення власне кольорів, кольорових гам: а) базові кольори; б) поєднання кольорів; в) відтінки кольорів; 2. Прикметники, що визначають колір (інтенсивність, глибину, тощо). Перспективи подальших розвідок обумовлені можливістю дослідження втілення символізму в англійській та українській культурі.

Ключові слова: концепт, концепт КОЛІР, лінгвокультура, англійська лінгвокультура, українська лінгвокультура, семантика.

The article deals with the analysis of interpenetration the concept COLOR in the English and Ukrainian linguoculture based on the texts of news discourse. The analysis has shown that the concept of color occupies an important place in English and Ukrainian linguoculture, due to the fact that it includes the linguistic means of describing the colors of the surrounding world, which are an integral part of the life of every individual, regardless of culture and nationality. In English and Ukrainian linguoculture, the following microsystems of symbolic meanings of the color adjectives are distinguished: 1) "good" – white, "colorless" – gray, "Bad" – Black; 2) "Safety" – Green, "warning" – yellow, "prohibition,